

СОЦИОЕКОНОМСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ БАНИЈЕ КАО ПРОБЛЕМСКЕ РЕГИЈЕ

Александар Ковјанић*¹

* Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд

Апстракт: Рад представља истраживање Баније као проблемске регије. Банија је, у поређењу са другим деловима Хрватске, кроз историју била неразвијена регија. Међутим, распадом СФР Југославије и ратним сукобом који је уследио, снажно је поремећен дотадашњи ток развоја. У раду је највише места дато демографским и привредним (пољопривреди и индустрији) одликама и проблемима, јер су најизраженији и представљају праву социоекономску слику и срж проблемског статуса регије. Често је поређење вредности параметара с почетка XXI века са вредностима из 1991. године, јер се на тај начин, због значајних разлика, најбоље приказује интензитет назадовања Баније током кратког временског периода.

Кључне речи: проблемска регија, Банија, регионални развој, депопулација

Увод

Од почетка друге половине XX века свет су захватиле драстичне социоекономске промене. Услед интензивног развоја и савремених потреба јављају се нови теоријско-методолошки приступи проучавања у регионалној географији. Нова модерна регионална географија, развила се на парадигми просторне организације, парадигми функционализма. У тежишту њеног научног интереса је функционална организација простора, односно процесни функционализам. Функционално-процесни приступ је у пракси постао значајан у бројним емпиријским истраживањима, а до пуног изражаја је дошао у концептима планских и нодалних регија (Тошић, 2012, Живковић, 2010). Од изузетног значаја за савремену регионалну географију, просторно планирање и друштво

¹ Контакт адреса: kodza90@hotmail.com

једне државе уопште, у спровођењу политике равномерног и одрживог развоја, јесу планске регије и њихов подтип проблемске регије.

Појам проблемска регија

Савремене потребе друштвено-економског развоја захтевају адекватна и правовремена решења у све комплекснијој организацији простора. У регионалним наукама и регионалном планирању посебна пажња се посвећује територијалним целинама које имају одређене природногеографске, економске, демографске, социјалне, еколошке развојне проблеме. Такве просторне категорије заједнички се називају проблемске регије или проблемска подручја (Тошић, 2012). Овај термин се користи у економији и географији од 1934. године. Проблемска регија (енглески – *problematic regions, problem areas, special areas*) према Грифитчу и Велу (2004) представља одређени простор који одступа од националног просека у важним питањима као што су: висока и трајна незапосленост, низак ниво и спор раст бруто друштвеног производа по глави становника, висок степен зависности од индустријске базе, нагли пад производње, неодговарајућа инфраструктурна опремљеност, депопулација и велика емиграција, низак ниво квалитета живота (квалитет становања, здравствени услови, доступност образовања) и неповољни резултати промене индустријске технологије. Словеначки географи Кушар и Винтар Мали (2004) под проблемском регијом означавају мање развијене регије које се одликују привредним заостајањем, високим степеном незапослености, депопулацијом и старењем становништва. По хрватским географима Матишићу и Пејновићу (2015) проблемским подручјем се подразумевају регије са високим степеном заостајања у привредном и социјалном развоју државе, које уједно због својих структурних и динамичких карактеристика све више оптерећују развој државе. Многи домаћи и страни аутори не праве јасну разлику између проблемских и уопште слабије развијених (неразвијених) регија, па се у радовима који проучавају исту или сличну проблематику јављају термини: периферија, девестирана, критична подручја, развојна подручја, недовољно развијени простори, економски и демографски угрожени региони, проблемски региони, региони у заостајању.

Методологија издвајања проблемских регија временом је усавршавана и прилагођавана новонасталим економским, социјалним, еколошким и другим просторним и развојним ситуацијама. Критеријуми

њиховог издвајања заснивају се на квалитативним и квантитативним индикаторима који говоре о карактеру проблема и о територији коју су они захватили (Павловић, 1982, Адамовић, 2002, Тошић, 2012, Winkler, 2012). Као основни индикатори степена развијености неког простора, односно критеријуми за издвајање проблемских општина или регија најчешће се користе: национални доходак, БДП по становнику, стопа запослености (незапослености), ниво обрзовања, природно и механичко кретање становништва, густина насељености, индекс старења, просечна плата итд. Проблеми се посматрају парцијално или интегрално. Затим се хијерархија врши према степену негативних утицаја на регионални развој и величини територије коју захватају. У циљу превазилажења проблема, појединачно или комплексно, предузимају се планске интервенције. Ако проблемска подручја имају регионалне димензије поистовећују се са планским регијама које одговарају јединицама политичке или административне контроле. Предност оваквог приступа је што политичке и административне границе одговарају границама у којима планери и политичари спроводе политику. Међутим, проблеми животне средине или економски проблеми су ретко ограничени политичким границама, па политика примењена у одређеној регији може имати ефекте преливања на суседне регије (Тошић, 2012, Dawkins, 2003).

Узроци за настајање проблемских регија и подручја су разноврсни због чега постоји више критеријума за издвајање и класификацију проблемских регија. На основу узрока Хагел (1982) издваја четири велике групе (категорије, типа):

1. привредно недовољно развијена подручја
2. густо изграђена и преоптерећена подручја
3. подручја деградиране природне средине
4. подручја угрожена природним катастрофама

Гласон и Маршал (2007) разликују три типа проблемских регија:

1. недовољно развијена подручја
2. стари индустријски региони
3. пренасељени и преоптерећени региони

У овом раду пажња ће бити посвећена првом типу проблемских регија које издваја Хагел – привредно недовољно развијена подручја. Проблемска подручја тог типа настају деловањем једног или више фак-

тора, међу којима се један издваја као доминантан: природни фактори, географски положај, природа постојеће структуре привреде, доступност финансијског капитала, неједнак ниво инвестиција, разлика у нивоу знања и талента људског фактора, неједнако коришћење техничко-технолошког напретка итд. (Tulumović, 2015, Nagel, 1982). Лео Класен као узроке регионалних неравнотежа наводи: ригидност тржишта, географске факторе, разлике у расположивим ресурсима, образованост руководства и професионална обученост радне снаге, регионална привредна структура (различит ниво технолошке опремљености привреде, региони старих и региони нових технологија), институционални фактори (централизована или децентрализована управа), уједначавање надница и плата упркос разликама у продуктивности и условима рада у различитим регионима и сл. (Vanhove, Klaassen, 1987).

Настанак регионалних разлика у привредно неразвијеним проблемским регијама, њихова главна обележја и даљи развој теоретичари објашњавају на исти начин. При транзицији из традиционалног аграрног у модерно индустријско и терцијарно друштво јавља се неравномеран регионални развој као општа законитост која резултира поларизацијом економских активности, становништва и капитала. Неједнак развој настаје услед кумулативне узрочности, при чему економске снаге имају тенденцију продубљивања разлика између регија (Witherick i dr., 2001). Развијене регије због већег привлачења инвестиција, иновација, бољих услуга и услова имају тенденцију даљег развоја. Насупрот њима, неразвијене регије карактерише инверзни развој у виду силазне спирале – смањују се инвестиције, а повећавају незапосленост и емиграција (Matišić, Rejnović, 2015, Rejnović, 2004). Крајем XX и почетком XXI века, демографске карактеристике су кључни индикатор проблемских регија и ограничавајући фактор ревитализације и развоја. Из проблемских регија се због ограничених могућности запошљавања углавном иселава млађе и образованије становништво. Слабљење радног потенцијала регије узрокује још веће заостајање у привредном развоју. Непосредно због тога долази до погоршања структурних и виталних карактеристика преосталог становништва (висок удео старог становништва и негативан природни прираштај) што резултира интензивнијом депопулацијом и опадањем густине насељености. Заједничко обележје проблемских регија је неразвијеност регионалног центра (највећег насеља) и других општинских центара. На тај начин диспаритети у регионалном развоју јачају и све више се оптерећује социоекономски развој државе (Matišić, Rejnović, 2015, Rejnović, 2004, Милетић, 2006, Мандић и Живковић, 2014).

Као фактор настанка ових проблемских регија страни аутори не помињу политичке факторе, што изненађује с обзиром да су политичке кризе и ратови појаве присутне широм света и са далекосежним последицама. Тек се у радовима појединих аутора са простора бивше Југославије, који се баве неравномерним регионалним развојем, као термини који су узроковали деструктивне процесе јављају: политика, геополитика, политичка ситуација, глобални процеси, рат, ратна дешавања. Једино се у радовима Радмиле Милетић и др. (2009) Мире Мандић и Миленка Живковића (2014) они јасно означавају као фактор настанка проблемских регија, односно неразвијених подручја. Последице ратова су директне и тренутне (људски губици, материјална штета), али и индиректне и дугорочне (поремећај структуре становништва, девастирана привреда, смањење унутрашњег тржишта, губитак страних тржишта за локална предузећа, несигуран пословни амбијент и сл.). Из тих разлога заслужују да се нађу у групи водећих фактора настанка проблемских регија.

Циљеви издвајања проблемских регија

Регионални развој и територијалне поделе на развијена и неразвијена (проблемска) подручја привлачиле су и привлаче научну и стручну пажњу (Ђерчан и др., 2011, Живановић, 2007). Диференцирање је вршено са тежњом да се издвоје проблемска подручја, како би се идентификовани проблеми могли одређеним планским мерама и инструментима санирати и ублажити. Резултати истраживања имали су велику апликативност и уграђивани су у различите видове секторског и интегралног планирања. Територијални приступ у дефинисању, планирању и вођењу развојних политика често је омогућавао ревитализацију и поновни социјално-економски просперитет проблемских регија. Крајњи циљ тих поступака били су просторноразвојно и економско хомогенизовање целокупних државних територија или појединих регија и регионалних асоцијација спровођењем мера регионалног планирања и регионалне политике (Тошић, 2012).

Механизми за отклањање регионалних разлика садржани су у концепцијама регионалних политика. Регионалне политике су се до краја 1970-их темељиле на субвенцијама за подстицање развоја неразвијених регија, привлачењу директних улагања, релокацији разних видова индустрије из развијенијих подручја, великим инфраструктурним пројектима и улагању у услужне делатности. Упркос значајним јавним средствима

која су уложена такав приступ није дао очекиване резултате (Тошић, 2012, Jurlina Alibegović, 2014). Од почетка 1980-их долази до драстичнијих промена у дефинисању и спровођењу регионалних политика. Директне субвенције су снижаване, а стимулирани су процеси: развоја људских ресурса, привлачења инвестиција понудом људских, природних, територијалних ресурса, пружања техничких и менаџерских услуга и сл. (Јовановић, 2006).

Студија случаја – Банија као проблемска регија

Банија је географска и историјска регија која се налази на ободу Панонске низије у Републици Хрватској. Смештена је у периферном, пограничном делу према Босни и Херцеговини. У административном смислу обухвата територију осам општина²: Глина, Доњи Кукурузари, Двор, Мајур, Петриња, Суња, Хрватска Дубица и Хрватска Костајница³. Према политичко административној подели Хрватске Банија припада Сисачко-мославачкој жупанији и обухвата њен јужни део. У административним границама простира се на површини од 2 084 km² (око 3,7% површине Хрватске и 46,6% површине Сисачко-мославачке жупаније.

Према Хагеловој класификацији проблемских регија (Hagel, 1982) Банија спада у прву категорију – привредно недовољно развијена подручја. Хагел за овај тип издваја четири могућа главна узрока настанка:

- Природни фактори: неповољна клима, неповољна педолошка структура, неповољни геолошко-орографски услови, неповољне хидролошке прилике...
- Неповољан географски положај: погранични положај, саобраћајна изолованост, недоступно тржиште...
- Структура привреде: уситњеност и дисперзност аграрних површина, слаба организација пољопривреде, пад значаја рударства и на њему заснованих енергетике и металургије, традиционалне нефлексибилне индустрије, моноструктурна, недиверзификована привреда...

² Јединице локалне самоуправе у Хрватској се деле на градове и општине. Статус града на Банији имају Петриња, Глина и Хрв. Костајница, а статус општине Двор, Доњи Кукурузари, Мајур, Суња и Хрв. Дубица. У овом раду ће се за све јединице локалне самоуправе употребљавати назив – општина.

³ Општине Хрватска Костајница, Хрватска Дубица, Мајур и Доњи Кукурузари су пре рата чиниле општину Костајница. Такође, општина Суња је била део општине Сисак.

- Неразвијени људски ресурси: неквалификована радна снага, неповољна образовна структура, отпор новим технологијама, неприхватање иновација, депопулација и старење становништва и сл.

Осим природних услова (који су повољни и у овој регији могу представљати само потенцијале развоја) сви остали фактори су у већој или мањој мери утицали на трансформацију Баније из слабије развијене аграрно-индустријске регије у изразито неразвијену и проблемску регију. Међутим, најснажнији фактор који је драстично интензивирао постојеће развојне проблеме је рат, који је захватио Банију (и шири простор) од 1991. до 1995. године. И за време СФР Југославије општине Двор, Глина и Костајница (простор четири садашње општине) означаване су као општине које заостају у развоју. Регионалне разлике су од распада Југославије, током послератног периода и почетка процеса транзиције постале израженије него пре, па је и проблематика регионалног развоја наглашенија. У просторној структури Сисачко-мославачке жупаније постоје знатне разлике у степену друштвено-економске развијености. Јужни део жупаније, ком припада Банија, заостаје у привредном и демографском развоју за северним делом, Сисачком Посавином и Мославином. На сиромашној Банији разлике постоје између локалних самоуправних јединица са статусом града, које су по многим параметрима нешто развијеније од оних са статусом општине. Ради отклањања последица рата и подстицања равномернијег регионалног развоја донет је 1996. године "Закон о подручјима посебне државне скрби". Њиме је одређено подручје са специјалним статусом и све погодности које унутар тог подручја важе. Хрватска покушава да утиче разним подстицајним мерама и пореским олакшицама ради постизања демографског и привредног напретка, завршетка програма обнове, повратка избеглог становништва, трајног стамбеног збрињавања, обнове и развоја тог подручја и равномернијег развоја државе. Све банијске општине су ушле у састав поменутог "посебног подручја".⁴ Незавидану социоекономску ситуацију потврђују и најновија истраживања. Марцелић (2015) је сврстао хрватске општине у шест категорија према индексу развијености на основу пет варијабли: доходак, општински приход, незапосленост, кретање становништва и образовање. Општине Глина, Двор, Доњи Кукурузари, Мајур, Суња и Хрватска Дубица се налазе у групи општина које карактерише "структурна неразвијеност на свим димензијама". Ову категорију представљају најнеразвијеније општине у Хрватској које

⁴ <http://www.zakon.hr/z/471/zakon-o-podru%C4%8Djima-posebne-dr%C5%BEavne-skrbi>

су смештене у руралним крајевима. У групи неразвијених општина (све варијабле такође испод државног просека), али које одликује мања неразвијеност, налазе се Петриња и Хрватска Костајница.

Савремено демографско стање, процеси и проблеми

Банија је простор интензивне депопулације на шта су највише утицала ратна дешавања и нове миграције од почетка 1990-их година, негативан природни прираштај, све старије становништво и замирање локалне привреде. Осим у убрзаном, наглом смањивању броја становника, промене и проблеми се виде у неповољној старосној и образовној структури.

Банија је према резултатима последњег пописа становништва из 2011. имала 52 936 становника (1,2% становништва Хрватске и 30,7% становништва жупаније). У поређењу са 1991. годином, регија је 2011. имала 46 970 становника (47% мање). У оба међупописна периода је забележен пад броја становника. Депопулација је била већег интензитета у првом периоду 1991-2001. године (-44 883 или -44,9%). Овакав обим депопулације директна је последица рата, односно непотпуног и незавршеног процеса повратка српског становништва које је пре рата било већинско. У последњем међупописном периоду 2001-2011. године Банија је изгубила 2 087 или 3,8% становника, чиме је настављен негативан тренд (табела 1). Узрок су смањење наталитета, а повећање морталитета и емиграције становништва из ове сиромашне и привредно неразвијене регије.

Табела 1 – Кретање броја становника општина и општинских центара 1991-2011.⁵

Година	Општина			Општински центар		
	1991.	2001.	2011.	1991.	2001.	2011.
Глина	23 040	9 868	9 283	6933	3116	4680
Двор	14 555	5 742	5 570	2351	1313	1406
Доњи Кукурузари	3 063	2 047	1 634	301	226	297
Мајур	2 555	1 490	1 185	532	372	324
Петриња	35 151	23 413	24 671	18706	13801	15683
Суња	12 309	7 376	5 748	2113	1397	1412
Хрв. Дубица	4 237	2 341	2 089	2062	987	1040
Хрв. Костајница	4 996	2 746	2 756	3480	1993	2127
Банија	99 906	55 023	52 936	/	/	/

Извор: www.dzs.hr

⁵ Потребно је истаћи како се методологија пописа, односно значење појма “стално становништво”, разликовало у пописима 1991., 2001. и 2011. године.

Према насеобинско-демографским одликама Банија је рурална регија. У четири градска насеља (Петриња, Глина, Костајница и Двор⁶) 2011. године живело је 23 896 становника или 45,1% од укупног. Сви општински центри су 2001. имали мањи број становника него 1991. године. У првој деценији XXI века сви изузев Мајура, услед механичког прилива из села и повратком избеглица, бележе раст становништва, али ниједно од тих насеља није достигло предратну популацију. Градско становништво је 1991. било бројније (31 470), али је због, некад такође вишеструко бројнијег сеоског становништва, његов удео био још мањи (испод трећине или 31,5%) (табела 1). Од 1991. па до 2011. број становника у већини насеља, а посебно у сеоским, константно опада.⁷ Однос градског и сеоског становништва ће се бржим темпом мењати у корист градског, које ће надмашити сеоско, јер је сеоско подручје емиграционо и у просеку старије. Стандард живота је нижи у руралним у односу на градске средине, што је главни разлог напуштања села. То се примећује у техничкој инфраструктури у удаљеним насељима и ограниченом приступу друштвеним услугама. Више од трећине села има испод 50 становника и њима прети изумирање. Пописом из 2011. године забележено је 7 села без становника. Простор Зринске и Трговске горе се најбрже демографски празни.

У складу са смањивањем броја становника, смањила се и густина насељености, која је и деценијама пре била испод просека за Хрватску. Густина насељености је 1991. износила 47,9 ст/км², а 2011. године 25,4 ст/км². То је знатно мање од просечне густине насељености Сисачко-мославачке жупаније (38,6 ст/км²). Тако на Банији, која заузима 46,6% површине жупаније, живи тек 30,7% њених становника. Са густином насељености до 20 ст/км² издвајају се подручја Двора, Глине, Доњих Кукурузара, Мајура, Суње и Хрватске Дубице. Најређу густину насељености има општина Двор (11 ст/км²). Ако у поменутих шест општина, издвојимо гушће насељене зоне (општински центри, околна села, села око важнијих саобраћајница), остало брдско-планинско подручје карактерише "демографска полупустош". Једино општине Петриња (64,8 ст/км²) и Хрватска Костајница (50,1 ст/км²) имају натпросечну густину насељености у односу на Банију и жупанију.

⁶ У хрватској статистици су ова насеља 1991. означена као градска, док у новим пописима нису посебно издвајана градска насеља, али ће се у овом раду иста насеља третирати као градска и 2011. године.

⁷ У међупописном периоду 2001-2011. године у 61 насељу се повећао број становника. Махом је реч о повртаничким насељима. У истом периоду број становника је у три насеља остао идентичан, док је у 203 популација смањена.

Велики проблем целе Хрватске јесте негативно природно кретање становништва. Банија у протеклих 50 година бележи константан пад природног прираштаја. Стопа природног прираштаја је 2011. износила високих $-9,4\%$. Овај проблем је на Банији знатно израженији него на нивоу државе ($-2,3\%$) и жупаније ($-6,3\%$). У 2014. години Банија је природним путем изгубила 505 становника. Током последњих 15 година ниједна банијска општина није забележила позитиван природни прираштај. Поред све мањег броја живорођених и већег броја особа које годишње умру, на ову појаву утицали су и пад фертилитета, висок удео старачког становништва, смањено и касније склапање бракова и пораст разведених бракова, модернизација регије и напуштање регије од стране младог становништва.

Упоредо са смањењем становништва природним путем, Банија део становништва губи и механичким кретањем. Регија је у другој половини XX века представљала типично емиграционо подручје, када су Банијци емигрирали у Сисак, Загреб, Приједор, Бања Луку, Београд и друге веће градове широм бивше Југославије и иностранство. После рата (1991-1995.) и присилних миграција становништво се враћа на Банију, па се период од 1995. до 2000. може издвојити као имиграциони. Осим повратка домицилних Срба и Хрвата, Хрватска је у послератном периоду на Банију плански насељавала Хрвате из БиХ. Ова акција државе донекле је ублажила послератну депопулацију, али је било немогуће значајније поправити генерално лошу демографску слику (Bračić, Lončar, 2011). Од почетка XXI века Банија је истовремено била и емиграционо и имиграционо подручје. Одавде се исељавало младо и радноспособно становништво, док су се и даље досељавали претежно старији српски повратници. По завршетку процеса повратка, миграциони процес је наставио да се интензивно одвија на релацији село-град, али и град-град. Део становништва који није нашао запослење у банијским градовима, био је приморан да тражи посао у Сиску, као жупанијском центру, у Загребу или у иностранству. Пошто највећи удео исељених чине млади проблем је још озбиљнији. Овај проблем се пре свега јавља због слабе перспективе за живот, узроковане лошом економском ситуацијом.

Старосна структура је битан фактор који утиче на демографски и економски развој регије. Повратак избеглог хрватског и српског становништва није могао да измени неповољне прилике, јер се ради о претежно старој популацији. У старачким крајевима привредне активности су по правилу слабог интензитета. Додатни прилив млађег и виталнијег становништва је остварен хрватским досељеницима из БиХ, који углавном имају више деце од староседелачког становништва. Мла-

до становништво је 2011. имало удео од 19,2%, а старије од 60 година високих 29,2%. Апсолутну већину (51,6%) чинило је средњедобно становништво. Неповољан коефицијент старости (удео становништва старијег од 60 година у укупном) утиче и на неповољан индекс старости који је исте године износио 152,4 (у односу на прелазну вредност скоро четири пута већи!). Сви показатељи говоре да ће се негативни тренд наставити. Према резултатима тог пописа становништво регије се налази у фази дубоке демографске старости (табела 2).

Табела 2. – Становништво Баније по старосним групама 2011. године

Општина	Укупно	Старосна група					
		0-19		20-59		60+	
		број	%	број	%	број	%
Глина	9 283	1 595	17,2	4 648	50,1	3 040	32,7
Двор	5 570	783	14,1	2 659	47,7	2 128	38,2
Доњи Кукурузари	1 634	375	22,9	808	49,4	451	27,6
Мајур	1 185	176	14,9	573	48,4	436	36,8
Петриња	24 671	5 289	21,4	13 248	53,7	6 134	24,9
Суња	5 748	981	17,1	2 874	50	1 893	32,9
Хрватска Дубица	2 089	416	19,9	1 031	49,4	642	30,7
Хрватска Костајница	2 756	539	19,6	1 470	53,3	747	27,1
Банија	52 936	10 154	19,2	27 311	51,6	15 471	29,2

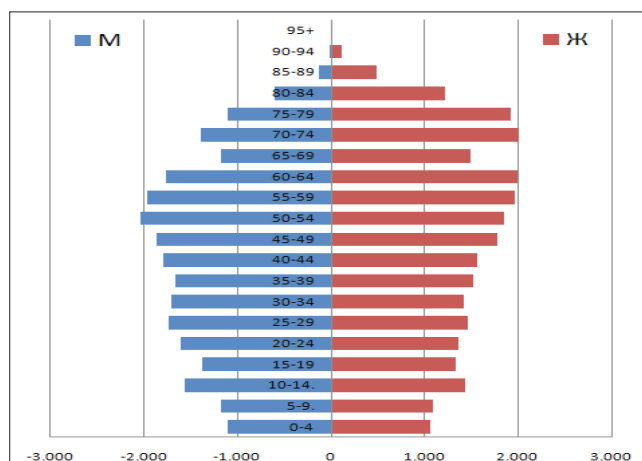
Извор: www.dzs.hr

Најочигледнији приказ старосне структуре даје старосна пирамида која припада регресивном типу. База пирамиде, која представља младо становништво, је веома сужена. Она се шири идући навише, што говори о већој бројности средњедобног и старог од младог становништва. Пирамида је најшира код старосног континента од 50 до 54 године за мушкарце и од 70 до 74 године за жене.

Просечна старост становништва на Банији износи 44,4 године. У просеку је најстарије становништво општине Двор (49,6), а најмлађе у регији и испод просека, становништво општина Петриња (42). Просечна старост становништва Хрватске износи 41,7, а жупаније 43 године. У дубоку и најдубљу демографску старост, због процеса повратка старијег становништва, деаграризације, депопулације и емигрирања у општинске центре и друге градове ушао је највећи број сеоских насеља. На терену је утврђено да многа села имају пописан већи број млађег

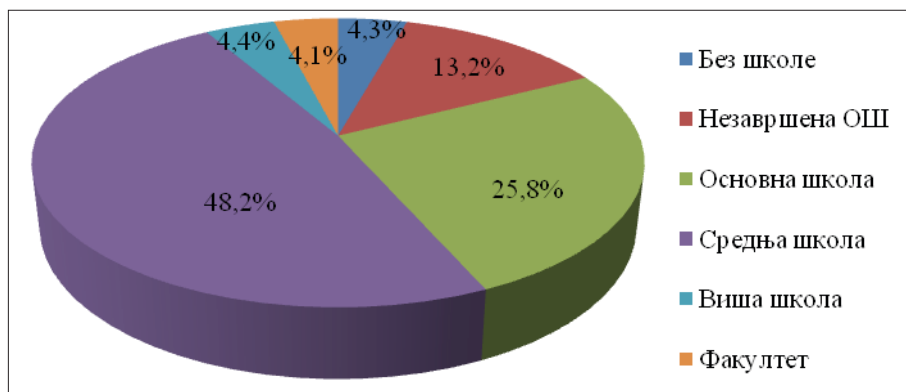

становништва од оног које ту стварно живи, па ова чињеница чини старосну структуру у стварности још неповољнијом.

Слика 1 – Старосна пирамида становништва Баније 2011. године
Извор: www.dzs.hr

Степен образовања на Банији је 2011. у просеку био виши у свакој општини у односу на 1991. годину, што је један од ретких демографских показатеља који је доживео позитивну промену. Упркос напретку, образовна структура је неповољна (слика 2). Удео особа без школе, незавршене основне школе и завршене основне је виши него у жупанији (3%, 11,2% и 23,6) и Хрватској (1,7%, 7,8% и 21,3%). Супротно, удео особа са завршеном средњом и вишом школом и факултетом је нижи (у жупанији – 51,7%, 4,8% и 5,7%, у Хрватској – 52,6%, 5,8% и 10,5%). Највећи је дефицит особа са највишом стручном спремом. Међутим, због лоше економске ситуације и они са завршеном вишом школом и факултетом не налазе лако посао, па су принуђени да се селе у Сисак, Загреб, друге градове и иностранство.

Слика 2 – Становништво Баније према степену образовања 2011. године
Извор: www.dzs.hr

Правци привредног развоја

Правци и проблеми развоја привреде на Банији такође имају историјску позадину. Овај простор се вековима и деценијама није развијао истим темпом као остали развијенији делови Хрватске. Економска криза настаје још током 1980-их, а врхунац достиже током рата и непосредно по његовом завршетку. Од 1995. траје период привредне реактивације, али су резултати нижи од очекиваних. Сисачко-мославачка жупанија је 2007. године у укупном БДП-у Хрватске учествовала са око 3%. Према БДП-у по становнику (око 7 200 евра) спада међу најслабије рангиране жупаније (Развојна стратегија Сисачко-мославачке жупаније 2011-2013., 2011). Ако у оквиру неразвијене жупаније издвојимо развијенији северни део и заосталији и сиромашнији јужни део, који у највећој мери подразумева банијско подручје, јасно је да је Банија за хрватске услове изузетно сиромашна регија. Осим због недостатка државних финансија и инвеститора снажнији привредни развој Баније није могућ уз малобројно, претежно старо и недовољно образовано становништво. Бројни подаци указују на још увек слабу привредну активност и неискорићеност свих потенцијала.

На Банији је 2012. седиште имало тек 583 од 2 507 активних привредних субјеката у жупанији (23,3%) (према делатностима – индустрија, трговина, грађевинарство и пословање некретнинама). Њихов просторни размештај је и на самој Банији изразито неравномеран, са наглашеним регионалним моноцентризмом и Петрињом као центром (274 или 47%).

Петриња због добре индустријске базе и боље саобраћајне повезаности и близине са Сиском и Загребом има повољније привредне одлике и значајнији послератни развој, па тиме и проблеме мање размере, него што су у остатку регије. Ако се изузме општина Петриња, остаје простор површине 1 703 km², са 28 265 становника (38,1% површине и 16,4% становништва жупаније), на ком је активно 309 или тек 12,3% жупанијских предузећа.

Негативне последице рата и транзиције на привреду најјасније се виде у броју и уделу запослених и незапослених. Поређењем података из 1989. и 2000. године, пад броја запослених у општини Петриња износио је око 80%, а у Глини, Двору и Костајници је био још виши (у општини Двор -93%). У ове четири општине 1989. било је сконцентрисано 28% запослених на подручју жупаније, а 2000. године око 11%. Од 2002. настаје благи пораст броја запослених, а пад броја незапослених, истовремено кад и на простору целе жупаније (Bračić i dr., 2009). Анализом кретања броја запослених запажа се спора привредна ревитализација Баније, мада је чињеница да су све општине бележиле раст броја запослених до 2008. године. Економска криза је довела до затварања појединих банијских и жупанијских предузећа па се то негативно одразило и на мање банијске кооперантске фирме. Према резултатима пописа из 2011. године број запослених износи 13 403, који у укупном уделу на нивоу жупаније учествују са 25,2%. Према овом параметру такође постоји неравномеран размештај радних места, па су разлике међу општинама велике. Тако је преко половине запослених (54,5%) живело у општини Петриња. Као резултат економске кризе јавља се повећана незапосленост која је 2011. износила 27,6% и представља суштински проблем Баније. У Доњим Кукурузарима је и стопа незапослености од 39,1% била највиша, док је суседном Мајуру од 24,1% била најнижа. Стопу незапослености испод просека забележиле су још Петриња (25,9%) и Глина (26,1%). Општина Хрватска Костајница имала је просечну стопу незапослености попут регије, док је она у осталим општинама изнад просека. Истовремено је стопа незапослености у Хрватској износила 16,3%, а у жупанији 21,2% (табела 3).

Табела 3 – Број запослених, незапослених и стопа незапослености 1991. и 2011. године

Општина	2011.		
	Запослени	Незапослени	Стопа незапослености
Глина	2 185	771	26,1
Двор	1 024	430	29,6
Д. Кукурузари	272	175	39,1
Мајур	286	91	24,1
Петриња	7 307	2 550	25,9
Суња	1 137	613	35
Х. Дубица	432	189	30,4
Х. Костајница	760	296	28
Банија	13 403	5 115	27,6
С-М жупанија	53 120	14 314	21,2

Извор: www.dzs.hr

Пољопривреда – стање и проблеми

Већи део Баније, према својим топографским, педолошким и климатским одликама има повољне услове за развој пољопривреде. Највеће природно богатство регије је пољопривредно земљиште. Искористишћавање пољопривредних површина на почетку XXI века је минимално. Пољопривреда је екстензивног карактера, а велики удео пољопривредног земљишта се не користи. Уз процес деаграризације који је Банију захватио у другој половини XX века, висок удео угара је последица рата, односно значајно смањеног броја и негативне промене старосне структуре руралног становништва.

Пољопривредно земљиште се простира на 107 878,5 ха, што је 51,8% укупне површине регије. Оно учествује са 45,5% у укупном пољопривредном земљишту жупаније, па је овај крај од изузетног пољопривредног значаја. Међутим, највећи део тог земљишта се не користи, што су показали резултати пописа пољопривреде спроведеног 2003. године. Услед смањења руралног становништва од 1991. до 2001. за око 50%, или за око 60% од 1991. до 2011. године, разумљиво је и нагло смањење пољопривредне површине која се користи. Посебно је проблематично што је и старосна структура преосталог пољопривредног становништва изразито неповољна. Претежно старачко становништво није ни физички у могућности да користи сву или већи део земље. Уз то, највећи део повратничког становништва првих година повратка није имао основ-

ну механизацију (трактор и прикључне машине), па је и из тог разлога значајан део земље остао необрађен. Пољопривредно земљиште, које је 2003. године било расположиво (земљиште у власништву пописаних пољопривредних домаћинстава), простирало се на 36 468,27 ha (трећина укупног пољопривредног земљишта). Исте године обрађено је свега 18 524 ha или 17,2% од укупног пољопривредног земљишта или половина укупног расположивог земљишта (табела 4). Највећа површина напуштене и необрађене земље у жупанији забележена је на Банији (82,8%). Услед необрађивања, деградација земљишта траје годинама, па постоји реална опасност да се некоришћена земља временом претвори у шикару, грмље или шуму. Системом наводњавања било је покривено свега 11 ha. Просечна величина парцеле обрадивог земљишта износила је 2,1 ha по домаћинству, што је изнад жупанијског и државног просека, али је ипак мала за озбиљније бављење пољопривредом. Велики број обрађених парцела (3,5) које поседује у просеку једно домаћинство један је од кључних проблема за развој пољопривреде⁸ јер већи број парцела повећава транспортне и трошкове увођење механизације. Плантажна производња није развијена иако за то постоје одлични услови на благим падинама Зринске горе. Под плантажама је 2003. године био тек 41 ha, што је више него скромних 7% површина под воћњацима.

Сточарство је екстензивног карактера. Главна одлика банијског сточарства је производња млека и свиња (млечно говедарство и свињогојство). Од укупно 2 033 домаћинстава која су се 2003. године бавила производњом млека, највише их је са једном (42%) или две краве (23%). Исте године узгајано је око 43 200 свиња, које преовладавају у сточном фонду. Највише је домаћинстава која имају од 1 до 10 свиња (82%).

Проблеми пољопривредне производње, њеног опстанка и развоја на Банији су многобројни. Опште сиромаштво, екстензивна производња, смањење броја пољопривредника и употребљиве површине земљишта, а повећања просечне старости пољопривредника и уситњени поседи непосредно утичу на остале негативне појаве (Рајковић, 2008, Вујадиновић и др., 2010). Велики је број малих пољопривредних домаћинстава, које се одликују малим поседима, малобројном стоком и ниском продуктивношћу по јединици површине или грлу стоке. Примена модерне технологије је ретка, а производња је углавном "сваштарска". Из тога проистиче мали удео пољопривредних површина у функцији робне производње и

⁸ Домаћинства у просеку имају више парцела, али се дати податак односи само на парцеле које су се користиле 2003. године.

тржишна неконкурентност. Додатни проблем представљају нерешени имовинско-правни односи. Сарадња пољопривредника и прерађивачких погона је такође незадовољавајућа. Погони прехранбене индустрије се жале на пољопривреднике да нису у стању да производе у континуитету у потребним количинама нити да одрже квалитет производа. С друге стране, пољопривредници се жале на ниске цене производа, позицију монопола од стране погона и на уцене (Turski i dr., 2007). Нпр. највећа фабрика прехранбене индустрије и целе Баније, "Gavrilović", већ четири године не сарађује са банијским пољопривредницима. До тада су откушљивали свиње и телад, највише из глинских, петрињских и суњских села. "Gavrilović" се у снабдевању месом потпуно оријентисао на увоз (према речима Банијаца из Кине) што ствара велику штету локалној пољопривреди. Пољопривредници трпе додатну штету због дивљачи која се у последње две деценија значајно размножила (вукови, дивље свиње, јазавци, куне). Коришћење појединих пољопривредних површина (и шума) није могуће због мина (Turski i dr., 2007). Под минама је на Банији до 2010. године остало 114,7 km², што је 5,5% површине (Razvojna strategija Sisačko-moslavačke županije 2011-2013., 2011).

Табела 4 – Пољопривредно земљиште према употреби 2003. године

Општина ⁹	Укупно пољопр. земљиште	Расположиво земљиште		Коришћено земљиште		
		ha	% ¹⁰	ha	% ¹¹	% ¹²
Глина	30 777,5	9 348	30,4	3 993	13,0	42,7
Двор	21 720,9	5 103	23,5	2 145	9,9	42,0
Петриња	21 881,2	9 231	42,2	5 508	25,2	59,7
Суња	16 891	7 497	44,4	4 393	26,0	58,6
Х. Костајница	16 607,9	5 288	31,8	2 485	15,0	47,0
Банија	107 878,5	36 468	33,8	18 524	17,2	50,8

Извор: Popis poljoprivrede 2003.; Turski i dr., 2007

⁹ Подаци за Доње Кукурузаре, Мајур и Хрватску Дубицу су дати заједно са Хрватском Костајницом у истоименој колони. Разлог оваквог груписања је што су у Poljoprivrednoj razvojnoj strategiji Sisačko-moslavačke županije 2007. (Turski i dr., 2007) подаци о укупном пољопривредном земљишту дати по бившим општинама.

¹⁰ Удео у односу на укупно

¹¹ Удео у односу на укупно

¹² Удео у односу на расположиво

Индустрија – стање и проблеми

Девастирана банијска индустрија резултат је ратних збивања од 1991. до 1995. године и транзиције (тржишног прилагођавања привреде). Пад обима производње и затварање индустријских објеката најјаче су се одразили на пад броја и удео запослених, а повећање незапослених. Због тога се из угла привреде, проблем (неразвијене) индустрије издваја као главни. Он непосредно утиче и на остале социоекономске појаве које су се манифестовале кроз више негативних процеса.

Још 1980-их година јављали су се први знаци надолазеће кризе и проблема. Превелики капацитети, застарела технологија, губљење тржишта и пад продаје појединих производа, неликвидност и превелик број запослених били су неки од проблема до 1991. године (Ћаврак, 2002). Ратна догађања која су уследила и закаснила транзиција само су их убрзано и додатно појачали постојеће процесе (Braičić i dr., 2009). Ратна штета на Банији је процењена на преко милијарду евра, од чега се велики део односи на срушене или оштећене фабрике. Нови индустријски погони нису подизани после рата, а у мањем броју старих је поново покренута производња. Има случајева да су постојеће објекте користио друга предузећа у којима се обављала другачија врста делатности у односу на предратну (Braičić, 2011). Као пример позитивног развоја треба истаћи да је број индустријских предузећа порастао од 2000. до 2005. за 17 или 46% и од 2005. до 2012. за 42 или 78%.

Упркос значајном порасту броја индустријских предузећа од 2000. године, индустрија није доминантна делатност. Банија је рурална регија у којој је смештено тек свако четврто индустријско предузеће жупаније. У структури постојећих индустријских предузећа доминантне мале фирме, ниско акумулативне и са незаокруженим властитим капацитетима (у процесу производње мање је израде готових производа, а више полупроизвода). Радна снага је слабије плаћена, а индустрија (прехрамбена, дрвна, текстилна) се темељи на јефтиним локалним сировинама (Braičić, 2011). Мала индустријска предузећа преовладавају и чине 61,5% свих индустријских предузећа. У групи средњих индустријских предузећа су "Vivera" из Глине, "Pounje" из Хрватске Костајнице, "Solidum Žužić" из Петриње и "PPS Major" из Мајура. У структури индустријских предузећа чине 4,2%. Једино индустријско предузеће које спада у групу великих је петрињски "Gavrilović". Трећина индустријских предузећа на Банији спада према величини у неодређену категорију (предузећа у стечају, фиктивне фирме са 0 запослених) (табела 5).

Табела 5 – Индустијска предузећа према величини и број и удео индустријских радника по општинама 2012. године

Општина	Индустијска предузећа					Инд. радници	
	Укуп.	Мала	Средња	Велика	Неодр.	број	%
Глина	20	13	1	0	6	441	26,7
Двор	4	2	0	0	2	32	1,9
Д. Кукурузари	0	0	0	0	0	0	0
Мајур	1	0	1	0	0	87	5,3
Петриња	47	28	1	1	17	956	57,9
Суња	10	6	0	0	4	44	2,7
Х. Дубица	2	2	0	0	0	0	0
Х. Костајница	12	8	1	0	3	91	5,5
Банија	96	59	4	1	32	1 651	100

Извор: www.biznet.hr

У индустрији је 2012. био запослен 1 651 радник, што је у односу на 1991. годину, када је у индустрији и рударству било запослено 11 765, пад за драстичних 86%. Анализирањем података на нивоу Сисачко-мославачке жупаније види се колико је Банија индустријски (и уопште) неразвијена регија. Жупанија је 2012. имала 9 202 индустријска радника, па је удео банијских радника од 17,9% више него скроман. Поређења ради, општине Кутина (3 610) и Сисак (2 380) имале су појединачно више индустријских радника од целе Баније. Такође, удео банијских предузећа у односу на жупанију је још нижи. Иако на Банији бројчано преовладавају мала индустријска предузећа највећи број радника је запослен у једином великом индустријском предузећу, "Gavriloviću", где је 2012. радило 747 радника (45,3%). У средњим индустријским предузећима је исте године било запослено 400 радника (24,2%), а остатак (30,2%) у малим и неодређеним.

Просторни размештај индустријских предузећа и радника је изразито неуједначен. Већина индустријских предузећа има седиште у административним јединицама са статусом града, Петрињи, Глини и Хрватској Костајници (79 од 96 или 82,3%). Посматрајући број радника по општинама издваја се Петриња са уделом од 57,9%. Значајан удео има Глина (26,7%), док се удео индустријских радника осталих општина креће од 0 до 6% (табела 5).

Од постојеће индустрије на Банији најразвијеније су гране лаке индустрије и то прехранбена, дрвна и текстилна. Према броју и уделу запо-

слених (958 или 58%) прехрамбена индустрија се издваја као водећа грана индустрије. Водећи статус дугује "Gavriloviću" на чије запослене отпада 78% радника у прехрамбеној индустрији. Друга по значају је дрвна индустрија у којој ради сваки трећи радник. Предузећа текстилне, графичке и грађевинске индустрије учествују са 21,8% у броју предузећа, а у њима ради 8,2% радника. Свако четврто предузеће се бави неком другом индустријском делатношћу, док је број запослених у њима занемарљив.

Закључак

Фактори заостајања регија у привредном развоју и њиховог трансформисања у проблемске најчешће су комплексни и чине један узрочно-последични ситем. Банија је кроз историју заостајала у развоју у односу на друге делове Хрватске или просечан ниво развијености, али је крајем XX века стекла дугорочни статус проблемске регије. На примеру Баније је доказано да је пресудни фактор оваквог развоја био политичке природе, односно ратни сукоб, који је у највећој мери интензивирао старе и генерисао нове социоекономске негативне трендове.

На основу негативних демографских кретања будући развој делује обесхрабрујуће. Депопулација, ретка и неравномерна насељеност, негативан природни прираштај, емиграција (претежно младих и образованијих) и нарушена старосна структура представљају главне демографске особености и проблеме. Ниво привредног, а пре свега индустријског развоја, одраз је неповољних историјских збивања, пограничног положаја, саобраћајне изолованости, процеса транзиције и делимично успешне приватизације. Држава и локална самоуправа треба заједно да раде на подстицању оснивања малих и средњих предузећа и на пружању повољних услова домаћим или страним инвеститорима који би уложили већи капитал, а постојећа привреда треба да се оријентише на више облике прераде и финализације примарних производа и извозну стратегију. Предуслов општег развоја је демографска ревитализација, за шта је потребно покренути привреду базирану на природним богатствима, која су реални потенцијал регије.

Као проблемска регија, Банија захтева веће ангажовање државе у спровођењу посебних мера и примењено планско усмерење развоја. Националним програмима обнове и развоја предвиђене су одговарајуће подстицајне мере за целокупну ревитализацију, али резултати свега, 20 година од завршетка рата, показују да политика "Подручја посебне

државне скрби'' није дала задовољавајуће и очекиване резултате. Како би се процес социокономског опоравка и стабилности заиста одвијао у свом пуном значењу, мора се пронаћи механизам којим ће се неутралисати негативне последице разлика у просторном развоју и смањити просторне разлике унутар Баније и саме жупаније. Нови приступ решавању проблема треба да буде кроз већу отвореност државе и жупаније за регионалну, прекограничну и међународну сарадњу и привлачње и коришћење фондова ЕУ за реализацију развојних програма и пројеката.

Захвалница

Рад представља резултат истраживања на пројекту бр. 176008, кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Литература

- Адамовић, Ј. (2002). Индикатори друштвено-економске развијености. *Гласник Српског географског друштва*, 82(1), 9-16.
- Вујадиновић, С., Павловић, М. и Шабић, Д. (2010). Интегрални одрживи развој на примеру локалне географске средине. *Гласник Српског географског друштва*, 90(2), 173-187.
- Ђерчан, Б., Лукић, Т. и Бубало-Живковић, М. (2011). Регионални значај, проблеми и потенцијали пограничног подручја Срема. *Зборник радова - Географски факултет Универзитета у Београду*, 59, 131-156.
- Живановић, З. (2007). Компаративна анализа регионалне политике Европске уније и Србије. *Гласник Српског географског друштва*, 84(1), 193-205.
- Живковић, М. (2010). Регионално-географски нодално-функционални концепт у контексту савремених географских кретања, *Глобус*, 35, 3-15.
- Мандић, М. и Живковић, М. (2014). Проблемска подручја Републике Српске у контексту демографских кретања. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 148(3), 767-776.
- Милетић, Р. (2006). Одабрана обележја неравномерног регионалног развоја у Србији. *Гласник Српског географског друштва*, 86(1), 177-190.
- Милетић, Р., Тодоровић, М. и Миљановић, Д. (2009). Приступ неразвијеним подручјима у регионалном развоју Србије. *Зборник радова Географског института Јован Цвијић*, 59(2), 149-171.

- Павловић, М. (1982). Проблеми развоја недовољно развијених крајева у Југославији. *Гласник Српског географског друштва*, 62(1), 29-36.
- Рајковић, Љ. (2008). Осиромашење и маргинализација села и сеоских породица у постсоцијалистичкој трансформацији Србије. *Зборник радова - Географски факултет Универзитета у Београду*, 56, 95-116.
- Тошић, Д. (2012). *Принципи регионализације*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Braičić, Z. (2011). Industrijske tvrtke u prostorno-ekonomskoj strukturi Banovine/Banije. *Ekonomika misao i praksa*, 20(2), 399-418.
- Braičić, Z. i Lončar, J. (2011). Unutarregionalni dispariteti u Sisačko-moslavačkoj županiji. *Geoadria*, 16 (1), 93-118.
- Braičić, Z., Stiperski, Z. i Njegač, D. (2009). Utjecaj gospodarske tranzicije i rata na promjene u prostornoj slici zaposlenosti Sisačke regije. *Hrvatski geografski glasnik*, 71(1), 103-125.
- Dawkins, C. J. (2003). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments. *Journal of Planning Literature*, 18(2), 131-172.
- Čavrak, V. (2002). Povijesna retrospektiva gospodarskog razvitka Županije Sisačko-moslavačke – pouke za sadašnjost i budućnost. U Rocco, F. (ur.), *Razvojna strategija i marketing grada i županije*, Zagreb: CROMAR.
- Glasson, J. and Marshall, T. (2007). *Regional Planning*. London: Routledge.
- Griffiths, A. and Wall, S. (2004). *Applied Economics*. New York: Pearson Education.
- Hagel, J. (1982). Raumordnung und Landesentwicklung. *Harm Handuch der Geographie*. 2.
- Jovanović, M. N. (2006). *Evropska ekonomska integracija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Jurlina Alibegović, D. (2014). Izazovi efikasnog vođenja regionalne politike u Hrvatskoj. *Političke analize*, 5(17), 30-34.
- Kušar, S. i Vintar Mally, K. (2004). Ljubljanska urbana regija – problemska regija? *Dela – Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani*, 22, 15-26.
- Marcelić, S. (2015). Krićka analiza hrvatskog indeksa razvijenosti: tri tipa razvoja i njihov regionalni položaj. *Revija za socijalnu politiku*, 22(3), 309-333.
- Matišić, M. i Pejnović, D. (2015). Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske. *Hrvatski geografski glasnik*, 77(2), 101-140.

Pejnović, D. (2004). Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 13(4-5), 701-726.

Tulumović, V. (2015). Models of Regional Aspect and Development Underdeveloped Regions. *The Journal of International Social Research*, 8(40), 806-814.

Turski, J., Dzelzkaleja M. i Georgievski, D. (2007). Poljoprivredna razvojna strategija Sisačko-moslavačke županije. Sisačko-moslavačka županija, Sisak.

Vanhove, N. and Klaassen, L. (1987). *Regional policy: A European Approach*. Aldershot: Avebury.

Winkler, A. (2012). Measuring regional inequality: an index of socio-economic pressure for Serbia. *Зборник радова - Географски факултет Универзитета у Београду*, 60, 81-102.

Wetherick, M., Ross, S., and Small, J. (2001). *A Modern Dictionary of Geography*. London: Arnold.

*** (2011). Razvojna strategija Sisačko-moslavačke županije 2011-2013., Sisak.

*** (2014). Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2013., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

*** Državni zavod za statistiku, Zagreb.

www.biznet.hr

www.zakon.hr

www.dzs.hr

Original scientific article

submitted: 15. XI 2016., accepted: 30. XII 2016.

SOCIOECONOMIC DETERMINANTS OF BANIJ AS A PROBLEMATIC REGION

Aleksandar Kovjanić*¹

* University of Belgrade – Faculty of Geography, Belgrade

Abstract: This paper represents the research of Banija as a problematic region. In comparison to the other parts of the Croatia, Banija historically has been underdeveloped region. However, the dissolution of SFR Yugoslavia and the conflict that followed strongly disrupted the former course of development. The paper mainly deals with researching demographic and economic (agriculture and industry) characteristics and problems because they are the most pronounced and represent the real socioeconomic status and essence of the problematic status of the region. There are many comparisons of parameter values from the beginning of the 21st century to values from 1991 because of significant differences best show the intensity of Banija regression during a short period of time.

Key words: problematic region, Banija, regional development, depopulation

Introduction

Since the beginning of the second half of the 20th century the world was affected by drastic socioeconomic changes. Due to the intensive development and contemporary needs new theoretical and methodological approaches occur in the study of regional geography. New modern regional geography was developed on the paradigms of spatial organization (paradigm of functionalism). The focus of its scientific interest is a functional organization of space or processing functionalism. In practice functional processing approach has become important in a numerous empirical studies and to the full effect became in the concepts of planning and nodal regions (Тошић, 2012, Живковић, 2010). For a contemporary regional geography, spatial planning

¹ Correspondence to: kodza90@hotmail.com

and society of a state in general, implementing the policy of balanced and sustainable development planned regions and their subtype of problematic regions have a great importance.

The term of problematic region

Modern needs of socioeconomic development demand adequately and timely solutions in an increasingly complex organization of space. The regional science and regional planning devote special attention to the territorial entities that have particular geographical, economic, demographic, social, environmental development problems. Such spatial categories are jointly called problematic regions or problem areas (Тошић, 2012). This term is used in economics and geography since 1934. Problematic regions (problem areas, special areas) according Griffiths and Wall (2004) is a specific area that deviates from the national average in important issues such as: high and persistent unemployment, low level and slow growth of GDP per capita, a high degree of dependence on the industrial base, a sharp drop in production, inadequate infrastructure equipment, depopulation and great emigration, low quality of life (housing quality, health conditions, access to education) and unfavorable results of changes in industrial technology. Slovenian geographers Kušar and Vintar and Mali (2004) define the problematic region indicate less developed regions characterized by economic backwardness, high level of unemployment, depopulation and the ageing of the population. According to Croatian geographers Matišić and Pejnović (2015) the problematic areas imply regions with a high degree of lagging behind in economic and social development of the country, which is also due to its structural and dynamic characteristics increasingly encumber the country's development. Many domestic and foreign authors do not make a clear distinction between the problematic and the lagging (underdeveloped) region in general. In papers that are researching the same or similar issues the terms that appear are: peripherals (peripheral region), devastated, critical areas, development areas, underdeveloped areas, economic and demographic deprived regions, problematic regions, regions in lagging behind.

Methodology of selection of problematic regions has been improved by the time and adjusted to the newly created economic, social, ecological and other physical and developmental situations. The criteria for their selection is based on qualitative and quantitative indicators that tell about the character of the problems and the territory that they have affected (Павловић,

1982, Адамовић, 2002, Тошић, 2012, Winkler, 2012). Commonly used basic indicators of level of development of an area or criteria for classification of problematic municipalities or regions are: national income, GDP per capita, employment rate (unemployment), level of education, natural and mechanical migrations, population density, aging index, average salary etc. Problems are considered partially or integrally. Then, hierarchy is made by the degree of negative impacts on regional development and by the size of the territory. In order to overcome the problems, either individually or composite it's necessary to take planned interventions. If problematic areas have regional dimensions they are identified with the planning regions that correspond to units of political and administrative control. The advantage of this approach is that the political and administrative boundaries correspond to the limits in which planners and politicians implement their policies. However, ecological and economic problems are rarely limited by political boundaries, so the policy applied in a specific region can have spillover effects on neighboring regions (Тошић, 2012, Dawkins, 2003).

The causes for the emergence of problematic regions and areas are diverse so there are several criteria for classification of problematic regions. Based on the causes Hagel (1982) identifies four major groups (categories, types):

1. economically underdeveloped areas
2. densely built and overburdened areas
3. areas of degraded natural environment
4. areas affected by natural disasters.

Glason and Marshall (2007) distinguish three types of problematic regions:

1. underdeveloped areas
2. old industrial regions
3. overpopulated and overburdened regions.

In this paper attention will be paid to the first type of problematic regions which separates Hagel - economically underdeveloped areas. Problematic areas of this type are formed of one or more factors among which one stands out as dominant: natural factors, geographic location, nature of the existing structure of economy, the availability of financial capital, unequal level of investment, the difference in level of knowledge and talent of human factors, unequal use of technology progress and so on (Tulumović, 2015, Hagel, 1982). As causes of regional imbalances Leo Klaassen considers:

rigidity of market, geographical factors, differences of available resources, education of management and professional training of the workforce, a regional economic structures (different level of technological equipment of the economy, regions of old and regions of new technologies), institutional factors (centralized or decentralized administration), equalization of wages and salaries in spite the differences in productivity and working conditions in different regions (Vanhove, Klaassen, 1987).

The emergence of regional differences in economically underdeveloped problematic regions, their main characteristics and further development theorists explain in the same way. In the transition from a traditional agrarian to a modern industrial and tertiary society appears an unequal regional development as a general principle which results with a polarization of economic activities, population and capital. The unequal development occurs due to the cumulative causation where economic power is tending to wide differences between regions (Witherick et al., 2001). Developed regions due to the greater attraction of investments, innovation, better services and conditions have a tendency to further development. On the other side underdeveloped regions characterizes the inverse development in a downward spiral - reduced investment and increased unemployment and emigration (Matišić, Pejnović, 2015, Pejnović, 2004). At the end of 20th and in the beginning of 21st century demographic characteristics were the key indicator for problematic regions and the limiting factor for the revitalization and development. Due to limited employment opportunities from the problematic regions mostly emigrates younger and educated population. The weakening of the labor potential in the region is causing even greater lag in economic development. Because of that directly comes to worse structural and vital characteristics of the remaining population (high percentage of aged population and a negative natural increase) which results in intensive depopulation and decline in population density. A common feature of problematic regions is the underdevelopment of regional center (the largest town) and other municipal centers. In this way, disparities in regional development are strengthening and increasingly burden the socioeconomic development of the country (Matišić, Pejnović, 2015, Pejnović, 2004, Милетић, 2006, Мандић, Живковић, 2014).

As a factor of appearance of these problematic regions foreign authors do not mention political factors, which is surprising considering that political crisis and wars are present throughout the world with farreaching consequences. Only in papers of some authors from the former Yugoslavia who deal with unequal regional development, as terms that cause the destructive processes are mentioned: politics, geopolitics, political situation, global processes, war, war

activities. Only in papers of Radmila Miletić et al. (2009), Mira Mandić and Milenko Zivković (2014) they are clearly marked as a factor of the appearance of problematic regions or underdeveloped areas. The consequences of wars are direct and immediate (human losses, material damage) but also indirect and longterm (disorder of the structure of population, devastated economy, reducing of the internal market, the loss of foreign markets for local companies, uncertain business environment, etc.). For these reasons they deserve to be among the leading factors of the appearance of problematic regions.

Aims of allocation of problematic regions

Regional development and territorial partition into developed and underdeveloped (problematic) areas attracted and attract scientific and professional attention (Ђерчан et al., 2011, Живановић, 2007). Differentiation was carried out with the purpose to isolate problem areas so identified problems can be solved by specific planning measures and instruments. The research results have great applicability and have been embodied in various forms of sectoral and integrated planning. Territorial approach in defining, planning and management of development policies is enabled the revitalization and repeated socioeconomic prosperity of the problematic regions. The ultimate purpose of these procedures were spacious and economic homogenisation of entire state territory or individual regions and regional associations by implementing of measures of regional planning and regional policy (Тошић, 2012).

The mechanisms for removing regional disparities are contained in the concepts of regional policy. Until the end of 1970's regional policies were based on subsidies to encourage the development of underdeveloped regions, attracting direct investment, relocation of various types of industries from developed areas, large infrastructure projects and investment in service industries. Despite significant public funds which are invested such approach did not give the expected results (Тошић, 2012, Јурлина Alibegović, 2014). Since the beginning of the 1980's there is a drastic change in the definition and implementation of regional policies. Direct subsidies are dropping and next processes are being stimulated: human resources development, attracting investments by offering human, natural, territorial resources, by providing technical and managerial services, etc. (Јовановић, 2006).

Case study – Banija as a problematic region

Banija is a geographical and historical region located on the edge of the Panonian Plain in the Republic of Croatia. It is located in a peripheral, bordering area towards Bosnia and Herzegovina. Administratively, the territory includes eight municipalities²: Glina, Donji Kukuruzari, Dvor, Majur, Petrinja, Sunja, Hrvatska Dubica and Hrvatska Kostajnica³. According to a political and administrative division of Croatia, Banija belongs to Sisak-Moslavina County and includes its southern part. In the administrative borders it covers an area of 2 084 km² (approximately 3.7% of the Croatian territory and 46.6% of the area of Sisak-Moslavina County).

According to Hagel's classification of problematic regions (Hagel, 1982) Banija is in the first category – economically underdeveloped areas. Hagel identifies four possible main causes for this category:

- Natural factors (unfavorable climate, unfavorable pedological structure, unfavorable geological and orographic conditions, unfavorable hydrological conditions)
- Unfavourable geographical location (bordering position, traffic isolation, inaccessible market)
- The structure of the economy (fragmentation and dispersity of agricultural areas, poor organization of agriculture, the decline of the importance of mining as well as the energy industry and metallurgy based on it, traditional inflexible industries, monostructured, undiversified economy)
- Undeveloped human resources: unskilled labor, unfavorable educational structure, resistance to the new technologies, non-acceptance of innovations, depopulation and an increasingly aging of population).

Besides the natural conditions (which are favorable and in this region may represent just a potentials of development) all other factors have influenced less or more on the transformation of Banija from less developed agrar-

² Units of local administration in Croatia are divided into cities and municipalities. Status of city in Banija have Petrinja, Glina and Hrvatska Kostajnica and status of municipality Dvor, Donji Kukuruzari, Majur, Sunja and Hrvatska Dubica. In this paper for all the local government units will be used the term - municipality.

³ Before the war municipalities of Hrvatska Kostajnica, Hrvatska Dubica, Majur and Donji Kukuruzari composed municipality of Kostajnica. Also, the municipality of Sunja was part of the municipality of Sisak.

ian-industrial region to an extremely undeveloped and problematic region. However, the strongest factor that has dramatically intensified the existing development problems is a war that occurred in Banija (and the wider area) from 1991 to 1995. Even during the SFR Yugoslavia municipalities Dvor, Glina and Kostajnica (area of four current municipalities) were categorized as municipalities that are lagging behind. Regional differences since the disintegration of Yugoslavia, during the postwar period and the beginning of the transition process became more evident than before, so the issue of regional development is more emphasized as well. In the spatial structure of the Sisak-Moslavina County there are significant differences in the level of social-economic development. The southern part of the county whom Banija belongs to, is lagging behind the northern part, Sisak Posavina and Moslavina in economic and demographic development. In underprivileged Banija differences exist between the local self-government units with the status of the city, which by many measures are more developed than those with the status of a municipality. In order to eliminate the consequences of the war and to encourage balanced regional development in 1996 was adopted the "Law for Areas of Special State Concern". This law has defined a specific area with a special status and all the benefits that apply with in that area. By the various incentives and tax reliefs Croatia tries to achieve demographic and economic progress, to complete the program of reconstruction, regain a refugee population, resolve the issue of permanent housing, reconstruction and development of the area and balanced development of the country. All Banija's municipalities became a part of the mentioned "special area".⁴ An unenviable socioeconomic situation is confirmed by the latest research. Marcelić (2015) has classified Croatian municipalities in six categories according to the development index based on five variables: income tax, municipal income, unemployment, population movements and education. Municipalities Glina, Dvor, Donji Kukuruzari, Majur, Sunja and Hrvatska Dubica are in group of municipalities which characterizes "structural underdevelopment in all dimensions". In this category are the most underdeveloped municipalities in Croatia which are located in rural areas. In the group of underdeveloped municipalities (all variables are also below the national average) but which are characterized by lower underdevelopment are Petrinja and Hrvatska Kostajnica.

Contemporary demographic situation, processes and problems

Banija is an area of intensive depopulation that is caused by war and new migration since the beginning of the 1990's, the negative natural popu-

⁴ <http://www.zakon.hr/z/471/zakon-o-podru%C4%8Djima-posebne-dr%C5%BEavne-skrbi>

lation growth, an ageing population and the crash of the local economy. Except in a rapid, sudden reduction in population, changes and problems are seen in the unfavorable age and educational structure.

According to the last census of 2011 Banija had 52 936 inhabitants (1.2% of the Croatian population and 30.7% of the county). In comparison with 1991, the region in 2011 had 46 970 inhabitants (47% less). In both intercensal periods was noted a decline of population. Depopulation has been more intense in the first period 1991-2001 (-44 883 or -44.9%). This extent of the depopulation is a direct result of the war and incomplete and unfinished process of return of Serbian population that was the majority before the war. During intercensal period 2001-2011 Banija lost the 2 087 or 3.8% of the population, which continued a negative trend (Table 1). The causes are decrease in the birth rate and increase in mortality and emigration from this poor and economically underdeveloped region.

According to the settlement demographic characteristics Banija is a rural region. In the four urban settlements (Petrinja, Glina, Kostajnica and Dvor⁵) 2011 lived 23 896 inhabitants or 45.1% of the total. All municipal centers in 2001 had a less population than in 1991. In the first decade of the 21st century all municipalities except Majur, due to mechanical influx from villages and return of refugee, was noted population growth but neither of these settlements did reach the prewar population. The urban population in 1991 was more numerous (31 470) but its share was even lower (below third or 31.5%) because of more numerous rural population in the same period (Table 1). From 1991 to 2011 the population in most settlements, especially in rural, has been steadily declining.⁶ The ratio of urban and rural population will be faster pace changed in favor of the urban which will surpass the rural population, because the rural area is emigrational and older in average. Standard of living is lower in rural than in urban areas which is the main reason for leaving the villages. This is evident in the technical infrastructure in remote settlements and limited access to social services. More than third of villages have a population under 50 inhabitants that are at risk of the extinction. The census of 2011 was noted 7 villages without inhabitants. The fastest demographic decline has the area of Zrinska and Trgovska gora.

⁵ In 1991 Croatian statistics these settlements are designated as urban, while in the new censuses urban areas are not specifically set aside but in this paper it will be also treated as urban 2011.

⁶ During the intercensal period 2001-2011. the number of inhabitants has increased in 61 settlements. Those are mainly settlements of returnees. In the same period the number of residents in three villages remained identical while in 203 population decreased.

Table 1 – Population trends in municipalities and municipal centers 1991-2011.⁷

Year	Municipality			Municipal center		
	1991.	2001.	2011.	1991.	2001.	2011.
Glina	23 040	9 868	9 283	6933	3116	4680
Dvor	14 555	5 742	5 570	2351	1313	1406
Donji Kukuruzari	3 063	2 047	1 634	301	226	297
Majur	2 555	1 490	1 185	532	372	324
Petrinja	35 151	23 413	24 671	18706	13801	15683
Sunja	12 309	7 376	5 748	2113	1397	1412
Hrv. Dubica	4 237	2 341	2 089	2062	987	1040
Hrv. Kostajnica	4 996	2 746	2 756	3480	1993	2127
Banija	99 906	55 023	52 936	/	/	/

Source: www.dzs.hr

In accordance with the reduction of the number of inhabitants also decreased a population density which was below the average for Croatia for decades. Population density in 1991 was 47.9 inhabitants/km² and 25.4 inhabitants/km² in 2011. This is significantly less than the average density of Sisak-Moslavina County (38.6 inhabitants/km²). So in Banija which covers 46.6% of the county area lives only 30.7% of its inhabitants. With a population density of 20 inhabitants/km² set off areas of Dvor, Glina, Donji Kukuruzari, Majur, Sunja and Hrvatska Dubica. Rarest density is in the municipality of Dvor (11 inhabitants/km²). If we isolate densely populated areas in these six municipalities (municipal centers, surrounding villages and villages around the major roads) other hilly area characterized by “demographic waste land”. Only municipalities of Petrinja (64.8 inhabitants/km²) and Hrvatska Kostajnica (50.1 inhabitants/km²) have above average population density in relation to Banija and county.

The great problem of the entire Croatia is a negative natural population change. During the past 50 years Banija has had a continuing decline in natural population growth. Population growth rate in 2011 amounted to a high -9.4‰. This problem is much worse in Banija than at the level of state (-2.3‰) and county (-6.3‰). In 2014 Banija has lost 505 residents by naturally decrease. During the last 15 years none of Banija’s municipalities has noted a positive population growth. Except the decreasing number of births and a number of people who die each year, this phenomenon also affected

⁷ It should be noted that methodology of the census (meaning of the term “permanent population”) was different in censuses from 1991, 2001 and 2011.

the decline in fertility, a high proportion of an old population, marriages are reduced and more later and divorces increase, modernization of the region and abandonment of the region by young people.

Along with the naturally reduction of population, Banija loses part of the population through mechanical movements. In the second half of the 20th century region represented a typical emigration area when residents of Banija emigrated to Sisak, Zagreb, Prijedor, Banja Luka, Belgrade and other major cities of former Yugoslavia and abroad. After the war (1991-1995) and forced migration population has returned to Banija and the period from 1995 to 2000 can be singled out as immigration period. Except return of native Serbs and Croats in the postwar period, by plan, Croatia inhabited Croats from Bosnia and Herzegovina to Banija. This action, leaded by the state, somehow mitigated postwar depopulation but it was impossible to fix significant generally bad demographic picture (Braičić, Lončar, 2011). Since the beginning of 21st century Banija was also the emigration and immigration area. Young and working age population emigrated from there while mainly elderly Serbian returnees were still coming back. After the completion of the return process the migration process was still occurring intensively from village to town, and from town to town or city. Part of the population who have not found employment in Banija's towns, was forced to seek a job in Sisak, as a county center, in Zagreb or abroad. Because the largest share of emigrants are young problem is even more serious. This problem occurs primarily because of weak life perspective caused by the bad economic situation.

The age structure is an important factor that affects on demographic and economic development of the region. Return of exiled Croatian and Serbian population could not amend the unfavorable situation because it is a predominantly old population. In areas with elderly population economic activities usually have a low intensity. Additional influx of younger and more vital population was realized by Croatian settlers from BiH, which mainly have more children than domestic population. In 2011 young population had a share of 19.2% and older than 60 years 29.2%. The absolute majority (51.6%) was consisted of middle aged population. The unfavorable aging coefficient (the share of the population older than 60 years in total) affects the unfavorable aging index which same year amounted to 152.4 (compared to a transitional value nearly four times higher!). All indicators show that the negative trend will be continued. According to the results of this census population of the region is in stadium of great demographic age (Table 2).

Table 2 – Banija's population by age groups in 2011

Municipality	Total	Age group					
		0-19		20-59		60+	
		Num.	%	Num.	%	Num.	%
Glina	9 283	1 595	17,2	4 648	50,1	3 040	32,7
Dvor	5 570	783	14,1	2 659	47,7	2 128	38,2
Donji Kukuruzari	1 634	375	22,9	808	49,4	451	27,6
Majur	1 185	176	14,9	573	48,4	436	36,8
Petrinja	24 671	5 289	21,4	13 248	53,7	6 134	24,9
Sunja	5 748	981	17,1	2 874	50	1 893	32,9
Hrvatska Dubica	2 089	416	19,9	1 031	49,4	642	30,7
Hrvatska Kostajnica	2 756	539	19,6	1 470	53,3	747	27,1
Banija	52 936	10 154	19,2	27 311	51,6	15 471	29,2

Source: www.dzs.hr

The most obvious view of the age structure gives the age pyramid which belongs to a regressive type. The base of the pyramid which represents the young population is very limited. It spreads going up which indicates a greater number of middleaged old than young population. The pyramid is widest at the age contingent of 50 to 54 years for men and from 70 to 74 years for women.

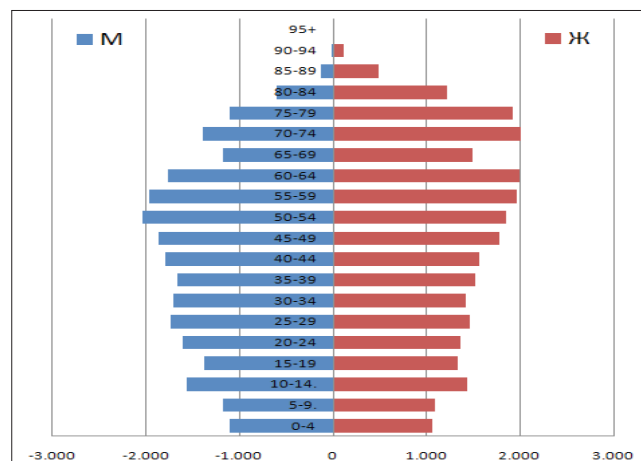

Figure 1 – The age pyramid of Banija's population 2011

Source: www.dzs.hr

The average age of the population in Banija amounts 44.4 years. The oldest average population has the municipality of Dvor (49.6) and the youngest in the region and also below the average is the population of the municipality of Petrinja (42). The average age of the Croatian population is 41.7 and 43 years in the county. The great and the greatest demographic age due to the process of return of the older population, deagrarisation, depopulation and emigration to the municipality centers and other towns, has the most of rural settlements. Through field research it was found that many villages have listed a larger number of younger population than it actually lives there so this makes the age structure in reality even worse.

The average level of education in Banija in 2011 was higher in each municipality than in 1991 which is one of the rare demographic indicators that realized a positive change. Despite the progress the educational structure is unfavorable (Figure 2). The share of people without education, unfinished primary school and completed primary is higher than in the county (3%, 11.2% and 23.6%) and Croatia (1.7%, 7.8% and 21.3%). In opposite, the share of people with high school and university is lower (in the county - 51.7% and 10.5%, in Croatia - 52.6% and 17.3%). The biggest deficit is with people with the highest qualifications. However, due to the bad economic situation those who have completed university it is not easy to find a job so they are forced to move to Sisak, Zagreb, other cities and abroad.

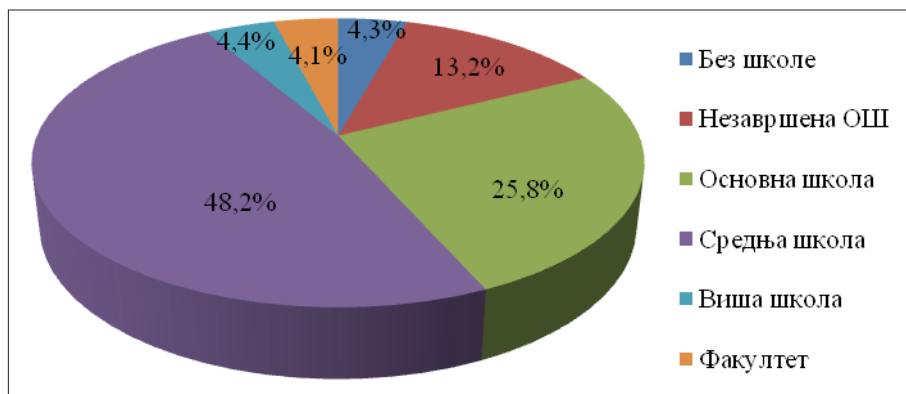

Figure 2 – Banija's population by the average level of education 2011

Source: www.dzs.hr

Directions of economic development

Directions and problems of economic development of Banija have also a historical background. This area has not evolved at the same pace as other parts of Croatia. Economic crisis has started in 1980's, and reach peak during the war and after it's completion. Since 1995, there is period of economic reactivation, but results are lower than expected. Sisak-Moslavina County has only 3% of Croatian GDP in 2007. According to GDP per capita (about 7 200 euros), is among the lowest ranked counties (Razvojna strategija Sisačko-moslavačke županije 2011-2013., 2011). If, within underdeveloped county, isolate the more developed northern part and impoverished southern part, which largely involves Banija region, it is clear that Banija is, for Croatian conditions, extremely poor region. Except for the lack of state finances and investors, stronger economic development of Banija is not possible with few, mostly old and poorly educated population. Large amount of data indicate a still weak economic activity and a dormancy of all potentials.

Banija had only 583 seats of the 2 507 active business entities in the county (23.3%) in 2012 (according to economic activities industry, trade, construction and real estate). Their spatial distribution is also very uneven at the Banija, with pronounced regional monocentrism and Petrinja as center (274 or 47%). Petrinja, due to good industrial base and better transport connectivity and proximity with Sisak and Zagreb, has favorable economic characteristics and significant postwar development, and thus smaller problems than the rest of the region. If we exclude the Petrinja municipality, it remains 1 703 km² of space with 28 265 (38.1% of the area and 16.4% of the county), where is 309 active business entities, or 12.3%.

The negative consequences of the war and economic transition are clearly seen in the number and proportion of employed and unemployed. By comparing the data from 1989 and 2000, the decline in the number of employees in the municipality of Petrinja was about 80%, and in Glina, Dvor and Kostajnica was even higher (in Dvor -93%). In these four municipalities, in 1989, 28% of employees in the county were concentrated and in 2000 only 11%. Since 2002 it is recorded slight increase in the number of employees and decrease in the number of unemployed, in the same time at the county (Braičić et al., 2009). If we analyse the number employees, it can be seen slow economic revitalization of Banija, although the fact that all municipalities recorded the growth in the number of employees by 2008. Economic crisis has led to the closure of certain Banija and county enterprises, and this negatively affected the less subcontractors. According to the census 2011 the number of employees amounted to 13

403, which in total share on the county level accounted for 25.2%. According to this parameter, there is also uneven distribution of work places, and there are large differences between municipalities. Thus, the more than half of employees (54.5%) were living in the municipality of Petrinja. As a result of economic crisis, there is increased unemployment, which, in 2011, amounted to 27.6%, and is the essential problem of Banija. In the Donji Kukuruzari the unemployment rate of 39.1% was the highest, while the neighboring Majur of 24.1% was the lowest. The unemployment rate below the average was recorded in Petrinja (25.9%) and in Glina (26.1%). Municipality of Hrvatska Kostajnica had an average unemployment rate, while in other municipalities unemployment rate is above the average. At the same time, the unemployment rate in Croatia was 16.3%, and in the county 21.2% (Table 3).

Table 3 – Number of employees, unemployed and unemployment rate in 1991 and 2011

Municipality	2011.		
	Employees	Unemployed	Unemployment rate
Glina	2 185	771	26,1
Dvor	1 024	430	29,6
Donji Kukuruzari	272	175	39,1
Majur	286	91	24,1
Petrinja	7 307	2 550	25,9
Sunja	1 137	613	35
Hrv. Dubica	432	189	30,4
Hrv. Kostajnica	760	296	28
Banija	13 403	5 115	27,6
S-M County	53 120	14 314	21,2

Source: www.dzs.hr

Agriculture - situation and problems

Most part of Banija has favorable conditions for agricultural development according to topographic, soil and climate characteristics. The biggest natural wealth of the region is agricultural land. The exploitation of agricultural land at the beginning of 21st century is minimal. Agriculture has extensive character and a large part of agricultural land is not used. High proportion of fallow is a result of the war and of the significantly negative changes in the age structure of the rural population. All of that was followed with the proces of deagrarization.

Agricultural land covers 107 878.5 ha, which is 51.8% of the total area of the region. It accounts for 45.5% of the total agricultural land in this county, so this area has great agricultural importance. However, the most of that land is not used, as we can see in the results of the agricultural census conducted in 2003. Due to the reduction of the rural population from 1991 to 2001 by about 50% or about 60% from 1991 to 2011, so sharp reduction in agricultural area used is understandable. Especially problematic is the age structure of the remaining agricultural population and it is extremely unfavorable. Mostly older population is not physically able to use all or the most of their agricultural land. In addition, the majority of returnee population in the first year of the return had not basic machinery (tractor and implements) so therefore is a significant part of the agricultural land remained untreated. Agricultural land, which in 2003 were available (land owned by the listed agricultural households), stretched to 36 468.27 ha (one third of the total agricultural land). In that year, there was processed only 18 524 ha or 17.2% of total agricultural land, or half of the total available land (Table 4). The largest area of abandoned and uncultivated land in the county was recorded in Banija (82.8%). Due to uncultivating, soil degradation takes years so there is a real danger that the unused soil can convert into the bushes or woods. Irrigation system covered only 11 ha. The average size of a parcel of arable land was 2.1 hectares per household, which is above the county and national averages, but still small for serious farming. A large number of cultivated grounds (3.5) which possesses an average household is one of the key issues for the development of agriculture⁸ because a larger number of parcels increases transport costs and the introduction of mechanization. Plantation production has not been developed although there are excellent conditions on the mild slopes of the Zrinska gora. In 2003, there was only 41 ha under the plantations which is more than a modest 7% of the area under orchards.

Animal husbandry has an extensive character. The main feature of Banija's animal husbandry is dairy cattle and pig farming. In 2003, from a total of 2 033 households with production of milk, most of them are with one (42%) or two cows (23%). In that year, there were grown around 43 200 pigs, prevailing in livestock. The majority of households have from 1 to 10 pigs (82%).

⁸ Households have more parcels on average, but this information refers only to parcels that were used in 2003.

Table 4 - Agricultural land by usage in 2003.

Municipality ⁹	Agricultural land in total	Available agricultural land		Used agricultural land		
		ha	% ¹⁰	ha	% ¹¹	% ¹²
Glina	30 777,5	9 348	30,4	3 993	13,0	42,7
Dvor	21 720,9	5 103	23,5	2 145	9,9	42,0
Petrinja	21 881,2	9 231	42,2	5 508	25,2	59,7
Sunja	16 891	7 497	44,4	4 393	26,0	58,6
Hrv. Kostajnica	16 607,9	5 288	31,8	2 485	15,0	47,0
Banija	107 878,5	36 468	33,8	18 524	17,2	50,8

Source: Popis poljoprivrede 2003.; Turski et al., 2007

The problems of agricultural production, its survival and development in Banija are numerous. General poverty, extensive production, reducing the number of farmers and usable surface area as well as increased average age of farmers and fragmented landholdings directly affect other negative phenomena (Рајковић, 2008, Вујадиновић et al., 2010). There is a large number of small farming households, which are characterized by small properties, small amount of livestock and low productivity per unit area or head of livestock. The application of modern technology is rare but production is mainly diverse. This gives rise to a small share of agricultural land in the function of commodity production and market non-competitiveness. Additional problem is the unresolved property relations. Cooperation between farmers and production plants is also unsatisfactory. Food industry is complaining to farmers that they are unable to produce continuously, not even in the necessary quantities to maintain product quality. On the other hand, farmers complain on low prices of products, the monopoly position of the production plants and blackmail (Turski et al., 2007). For example, the largest factory of the food industry and the entire Banija, "Gavrilović", for four years does not cooperate with Banija's farmers. Until then, "Gavrilović" cooperated with

⁹ The data for Donji Kukuruzari, Majur and Hrvatska Dubica are presented together with Hrvatska Kostajnica in the homonymous column. The reason for this grouping is that data on total agricultural land were given by the former municipalities in the Agricultural Development Strategy of Sisak-Moslavina County in 2007. (Turski et al., 2007).

¹⁰ Share in relation to the total

¹¹ Share in relation to the total

¹² Share in relation to the available

the purchasers of pigs and calves, mostly from Glina's, Petrinja's and Sunja's villages. "Gavrilović" meat supply is completely oriented on imports (according to local farmers, mostly from China) which creates a lot of damage to local agriculture. Farmers suffer additional damage because of the wild animals present in the last two decades that are substantially being reproduced (wolves, wild boars, badgers, martens). The use of certain agricultural land (and forest) is not possible because of the mines (Turski et al., 2007). Until 2010, 114.7 km² is under land mines, which is about 5.5% of intire surface.

Industry – status and problems

Devastated Banija industry is the result of the war from 1991 to 1995 and of the economic transition (adaption to the market economy). The fall in the output and the closure of industrial facilities are the strongest impact on the decline in the share of employees and in increasing unemployment. Therefore, from the perspective of the economy, the problem of underdeveloped industry is major problem. It directly affects the other socioeconomic phenomena which are manifested through more negative processes.

In 1980's, there were the first signs of impending crises and problems. Overcapacity, outdated technology, loss of markets and the decline in sales of individual products, insolvency and excessive number of employees were some of the issues until the 1991 (Čavrak, 2002). The war that followed and the delayed transition only accelerated and amplified existing processes (Braičić et al., 2009). War damage to the Bania was estimated at over a billion euros, of which a large part relates to the destroyed or damaged factories. There was no new industrial plants after the war, but in small number of old has restarted production. There are cases that the existing facilities used by other companies in which the different types of activities performed in relation to the prewar (Braičić, 2011). As an example of positive developments, it should be noted that the number of industrial enterprises increased from 2000 to 2005 by 17 or 46% and since 2005 to 2012 for 42 or 78%.

Despite significant increase in the number of industrial enterprises since 2000, the industry is not the dominant economic activity. Banija is rural region where it is located only one in four county industrial enterprise. In the structure of existing industrial companies are small businesses, low acumulative and circled own capacities (in the production process is less of making finished products, semifinished and more). The labor force is poorly paid, and industry (food, wood, textile), is based on cheap local raw materials (Braičić, 2011). Small industrial enterprises are predominant and constitute

61.5% of all industrial enterprises. In the group of medium sized industrial enterprises are "Vivera" from Glina, "Pounje" from Hrvatska Kostajnica, "Solidum Žižić" from Petrinja, and "PPS Majur" from Majur. It is 4.2% of all industrial enterprises. The only industrial company that belongs to the large group is "Gavrilović" from Petrinja. One third of industrial enterprises in Banija belongs to vague category (companies in bankruptcy, fictitious companies with 0 employees) (Table 5).

In 2012, industry employed 1 651 workers, as compared to 1991, when there were 11 765 employees, which was a drastic decrease of 86%. By analyzing data at the Sisak-Moslavina County, it can be seen that the Banija is industrial undeveloped region. The county, in 2012, had 9 202 industrial workers, so the share of workers of 17.9% in Banija is more than modest. By comparison, the municipality of Sisak and Kutina have more industrial workers than whole Banija region. Also, the share of Banija company in relation to the county is still lower. Although numerically predominant, the most workers is employed in one big factory "Gavrilović", even more than in any other enterprise. In 2012, "Gavrilović" had 747 workers (45.3%). In medium sized industrial enterprises in the same year, were 400 workers (24.2%) and the rest (30.2%) in small and vague.

The spatial distribution of industrial enterprises and workers is extremely uneven. Most industrial companies are based in towns Petrinja, Glina and Hrvatska Kostajnica (79 of 96 or 82.3%). Looking at the number of employees by municipalities, Petrinja is leading with a share of 57.9%. Glina has significant share (26.7%), while other municipalities have range from 0 to 6%. (Table 5).

Table 5 – Industrial companies according to size and number and share of industrial workers in municipalities in 2012

Municipality	Industrial companies					Ind. workers	
	Total	Small	Medium	Large	Vague	Num.	%
Glina	20	13	1	0	6	441	26,7
Dvor	4	2	0	0	2	32	1,9
D. Kukuruzari	0	0	0	0	0	0	0
Majur	1	0	1	0	0	87	5,3
Petrinja	47	28	1	1	17	956	57,9
Sunja	10	6	0	0	4	44	2,7
Hrv. Dubica	2	2	0	0	0	0	0
Hrv. Kostajnica	12	8	1	0	3	91	5,5
Banija	96	59	4	1	32	1 651	100

Source: www.biznet.hr

The most developed industries in Banija are light industry (food, wood and textile). Food industry is the most important, and it has 958 workers (58%). The leading factory is "Gavrilović" with share of 78%. On the second place is timber industry in which works every third worker. Textile, graphic and construction industries accounted 21.8% in the number of companies but only 8.2% of workers. Every fourth company is engaged in any other industrial activity, while the number of employees in them is negligible.

Conclusion

Factors of regions lagging behind in economic development and their transformation into the most common problem are complex and make a causal system. Banija has historically lagged behind in development compared to other parts of the Croatia or the average level of development, but at the end of the twentieth century has acquired the status of a long-term problematic region. In the Banija case, crucial factor in this development was political or war conflict, which has largely intensified old and generated new negative socioeconomic trends.

Based on the negative demographic trends future development seems disheartening. Depopulation and uneven population, negative natural growth, emigration (mainly young and educated) and disrupted age structure are the main demographic characteristics and problems. The level of economic and industrial development primarily reflects the unfavorable historical events, the border situation, traffic isolation, the transition process and partly successful privatization. State and local governments should work together to promote the establishment of small and medium sized enterprises and to provide favorable conditions to domestic or foreign investors to invest more capital, and existing businesses should be oriented to higher forms processing and finalization of primary products and export strategy. A prerequisite is the general development of demographic revitalization, what it takes to run the economy based on natural resources, which are the real potential of the region.

As problematic region, Banija requires greater state involvement in the implementation of specific measures and applied planning direction of development. National programs of reconstruction and development have been provided adequate incentives for the overall revitalization, but the results of all, 20 years after the war, show that the policy "Areas of Special State Concern" has yielded satisfactory and expected results. How to make

the process of socioeconomic recovery and stability really unfolded in its full meaning, it must find a mechanism to neutralize the negative effects of differences in spatial development and reduce spatial disparities within the Banija and the counties themselves. A new approach to solving the problem should be through the greater openness of the state and counties for regional, cross-border and international cooperation and attracting and use of EU funds for the implementation of development programs and projects.

Acknowledgements

The paper is the result of the research within the project no. 176008 funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

References (see at page 197)